

NORBERT G. PIKUŁA, *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2015, ss. 218

Żyjemy w czasach, w których zagadnienia dotyczące ludzi starszych przestały być tematami tabu, a stały się przedmiotem badań i dyskusji w środowisku naukowym, jak i debat społecznych. W nurt zainteresowań problematyką życia osób starszych doskonale wpisuje się książka Norberta G. Pikuły *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*. Autor rozważania teoretyczne, jak i przeprowadzone badania własne koncentruje wokół odpowiedzi na pytania związane z sensem życia, wśród których szczególnie istotne staje się pytanie: Jak w obliczu zachodzących zmian w życiu osobistym ludzie starsi pojmują sens swojego życia?

Książka Norberta G. Pikuly składa się z czterech głównych rozdziałów, Wstępu, Podsumowania w języku polskim i angielskim oraz rozbudowanej Bibliografii. W pierwszym rozdziale autor przedstawił teoretyczne podstawy opisywanego zagadnienia. Pojęcie sensu życia stanowi kategorię naukową wpisującą się w obszar badań wielu nauk. Zagadnienie to jest podejmowane przez pedagogów, psychologów, socjologów, teologów, czy filozofów. Autor prezentując założenia teoretyczne udowadnia, że pojęcie sensu życia ma bardzo duże znaczenie w badaniach nad starością i starzeniem się oraz że w tym kontekście można je traktować jako kategorię interdyscyplinarną. Na poczucie sensu życia składa się wiele czynników, które w obszerny sposób zostały opisane w rozdziale: „Życie osób starszych w czasach społecznej zmiany”. Autor w bardzo klarowny sposób wyjaśnia, jaki wpływ na sens życia ma jakość życia, możliwość zaspokajania potrzeb osób starszych, styl życia seniorów, a także ujmuje tę kategorię w kontekście samotności i osamotnienia seniorów. Swoje rozważania ujmuje nie bezpodstawnie w ramach społecznej zmiany i tego jaki wpływ ma ona na życie współczesnego seniora. Zauważa bowiem, że osoby starsze bardzo często wycofują się z życia, np. zawodowego czy społecznego, jako że nie nadążają za zmianami i postępem technologicznym. W konsekwencji prowadzi to do automarginalizacji lub marginalizacji społecznej. Ponadto, autor słusznie zauważa, że współczesne czasy są naznaczone anonimowością, życiem obok, bez potrzeby nawiązywania bliższych relacji, izolacją społeczną. Trudno w tak skomplikowanym i ciągle ewoluującym świecie odnaleźć się osobom starszym, wychowanym i dorastającym w zupełnie innej rzeczywistości społecznej. Zatem, słusznie w ostatnim rozdziale części teoretycznej Norbert G. Pikula zwraca uwagę na wyzwania oraz wynikające z nich zadania, przed jakimi stoi współczesna edukacja. Ukazując jej istotę, zwraca uwagę na możliwość wykorzystania potencjału i czasu wolnego seniorów właśnie na edukację (w starości i przez starość), zorientowaną na kształtowanie umiejętności odszukiwania przez nich sensu życia i przeciwdziałania często pojawiającej się samotności. Zadania dla edukacji, na jakie zwraca uwagę autor, wynikają z założenia, że poczucie sensu życia jest siłą napędową, stanowi ogniwo zapalające do działania, dążenia do osiągnięcia konkretnych celów, marzeń, rozwoju, do dążenia do doskonałości. Poza tym, jest też siłą kierującą człowieka ku aktywności i pełnemu rozwojowi. Posiadając sens życia, człowiek potrafi określić swoje cele, zadania do realizacji, możliwości i swoje miejsce w świecie.

Rozdziały drugi i trzeci poświęcone są metodologii badań oraz analizie wyników badań własnych autora. W rozdziale drugim „Metodologiczne podstawy badań własnych” autor uzasadnił potrzebę zbadania poczucia sensu życia osób starszych, wskazując na niezbadane dotychczas obszary wiedzy w zakresie sensu życia osób starszych. Aby uzyskać odpowiedzi na postawione pytania badawcze, przeprowadził badania ilościowo-jakościowe, z wykorzystaniem metody studium przypadku. W badaniach ilościowych zastosował *Kwestionariusz MLQ*, *Kwestionariusz Skali Samotności Rascha*, *Technikę zdań niedokończonych*. Dane ilościowe uzupełnił wiedzą osobistą badanych, uzyskaną w toku osobistej interakcji w naturalnych dla nich warunkach. Wśród metod badań jakościowych zastosował wywiad grupowy oraz

analizę treści opowiadań. Badania wśród starszych Polaków żyjących na stałe w Polsce i Kanadzie (przyjęto minimum 25 lat, badani zamieszkujący Kanadę to emigranci zarobkowi z lat 70/80. XX wieku) przeprowadził w 2014 roku wśród 240 seniorów w wieku od 60 do 74 roku życia (120 przedstawicieli Polonii Kanadyjskiej z Toronto oraz 120 zamieszkujących na stałe w Krakowie).

Trzeci rozdział pracy „Poczucie sensu życia seniorów z Polski i Polonii Kanadyjskiej” to empiryczna weryfikacja wyników badań własnych. Zaprezentowano w niej i porównano poczucie sensu życia osób starszych, uwzględniając ich miejsce zamieszkania i płeć. Poczucie sensu życia przeanalizowano również w kontekście relacji do innych osób, do własnej starości, Ojczyzny oraz Boga. Przeanalizowano również poczucie sensu życia w odniesieniu do samotności. Zaproponowane ujęcie poddanych analizie wyników badań ma swoje uzasadnienie zaprezentowane w części teoretycznej.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt (co wynika z przeprowadzonych badań), że poczucie sensu życia u seniorów z Polski jest zorientowane na teraźniejszość w zakresie rozumienia znaczenia sensu życia, jak i przypadku posiadania jasno określonego życiowego celu, czy też zanegowania faktu, że życie jednostki nie ma celu. Wśród seniorów z Polonii Kanadyjskiej dominuje poczucie sensu życia zorientowane na przyszłość zarówno w zakresie potrzeby poszukiwania sensu, jak i poszukiwania życiowego celu, misji, znaczenia w życiu. Jeśli chodzi o poszukiwanie w życiu czegoś co czyni je ważnym (orientacja na przyszłość), to należy podkreślić, że deklarują go prawie wszyscy badani zarówno z Polski, jak i z Polonii Kanadyjskiej. Osoby starsze dokonując bilansu swojego życia, poddają refleksji osiągnięcia, oceniając co udało się osiągnąć, a czego nie. Osoby żyjące w Polsce poczucie sensu życia uważają za spełnione, zakończone, co udało się osiągnąć już jest i niekoniecznie wymaga formułowania nowych celów i planów na przyszłość. Polacy z Polonii Kanadyjskiej, którzy „dokonali milowego skoku” (wyjazd do innego kraju do pracy, lepsza pozycja ekonomiczna i społeczna, spełnienie swoich planów, zapewnienie lepszego życia własnym dzieciom i wnukom), mając satysfakcję z dokonania, poczucie spełnienia, są bardziej odważni i widzą sens w ustanawianiu celów i planów na przyszłość. Dla nich wiek, koniec aktywności zawodowej jest pojawieniem się nowych możliwości i nowych pomysłów na życie, których nie ogranicza ani dotychczasowe spełnienie, ani zbliżający się kres życia. Osoby starsze z Polski siłą motywującą do działania czerpią z przeszłych i aktualnych, uświadomionych działań, nadających sens życia, zaś z Polonii Kanadyjskiej siłą do działania czerpią z dotychczasowych dokonań oraz z planów zorientowanych na przyszłość, które kreują ich poczucie sensu życia.

Autor zwrócił również uwagę na to, że sens życia osób starszych uobecnia się również w działaniu, a także w relacjach z innymi, w relacjach do Ojczyzny, Boga, samego siebie. Te wielowymiarowo pojmowane relacje stanowią dla osób starszych głębię sensu życia. Szczególnie interesujące wyniki badań dotyczą relacji z najbliższą rodziną (dzieci, wnuki). Badani deklarują, że są one dobre. Szczególnie bliskie, pozy-

tywne więzi są jednak charakterystyczne dla seniorów z Polonii Kanadyjskiej, co przejawia się w określeniach nacechowanych pozytywnymi emocjami w odniesieniu do rodziny. Wśród seniorów z Polski pojawiały się określenia dotyczące relacji o charakterze obojętnym lub negatywnym, czego nie odnaleziono w wypowiedziach osób z żyjących na stałe w Kanadzie. Analogiczne do relacji z najbliższą rodziną są określenia badanych seniorów z Polski i z Polonii Kanadyjskiej co do relacji z rodziną dalszą, krewnymi. Natomiast, relacje sąsiedzkie znacznie lepiej określają i częściej pielęgnują badani z Polski niż z Polonii Kanadyjskiej. Zdaniem autora, seniorzy z Polski cenią i pielęgnują bardziej relacje sąsiedzkie, gdyż są one w pewnym stopniu rekompensatą słabszych relacji i więzi z rodziną. Ponadto jego zdaniem, są one jeszcze trwałym wśród osób starszych wzorem kulturowym. Natomiast Polacy-seniorzy żyjący w Kanadzie szczególnie pielęgnują i dbają o relacje z rodziną, ponieważ anonimowość życia sąsiedzkiego uniemożliwia uzyskanie od nich wsparcia czy pomocy.

Interesujące z badawczego punktu widzenia było również poznanie, jak osoby starsze określają samotność w kontekście sensu życia. Z badań wynika, że seniorzy samotność określają z dwóch perspektyw: jako opuszczenie oraz chęć bycia samotnym (potrzeba odizolowania się). Ich zdaniem, samotność ściśle łączy się z sensem życia, jego głębią, co przejawia się głównie w relacjach do innych i siebie. Zdaniem badanych, samotność jest czynnikiem motywującym do redefinicji życia oraz poprzez namysł i refleksję nad nim przyczynia się do ponownego nadania mu sensu poprzez: odnalezienie siebie w kontakcie ze sztuką lub naturą, czy działalnością społeczną, charytatywną. Osoby, które mają problem z odnalezieniem sensu życia, zrozumieniem go, wymagają motywacji, aktywizacji bądź edukacji w tym zakresie. Wskazówka ta dała podstawy do konkluzji, w odniesieniu do edukacji i w starości, zaprezentowanych w ostatnim rozdziale zatytułowanym „Sens życia w starości – edukacyjne tropy”. Autor podejmuje w nim próbę nakreślenia *tropów* edukacyjnych (zarówno dla teoretyków, jak i praktyków zajmujących się osobami starszymi), których podjęcie w kontekście procesu edukacji w starości może przyczynić się do wzrostu poczucia sensu życia seniorów. Bowiem, to edukacja umożliwia i pozwala na łamanie stereotypów, które ograniczają spojrzenie na życie, aktywność, plany życiowe i marzenia osób starszych. Zdaniem Norberta G. Pikuły, podstawą edukacji do sensu życia w starości jest pokazanie osobie starszej, jakie ogromne możliwości i jak bardzo wymierne skutki daje praca nad sobą przy odpowiednim wsparciu jej w dążeniu do samorealizacji, do pełni rozwoju i człowieczeństwa. Przygotowanie człowieka starszego do kreowania przyszłych sytuacji poprzez edukację staje się ważnym jej wyzwaniem, szczególnie w odniesieniu do zagadnienia sensu życia osób starszych.

Podsumowując, recenzowana monografia autorstwa Norberta G. Pikuły stanowi istotny wkład do dyskusji nad problemami starości i starzenia się. W sposób komplementarny ujmuje ona ważne zagadnienie w życiu człowieka, jakim jest poczucie sensu życia. Stanowi ona kompendium wiedzy dla pedagogów, pracowników so-

cialnych, gerontologów, jak i studentów nauk społecznych. Książka została napisana przystępnym językiem, a jej struktura jest bardzo klarowna. Ze względu na ważkość podejmowanego tematu, omawiana publikacja powinna wejść na stałe do kanonu lektur obowiązkowych dla pracowników socjalnych oraz osób na co dzień zajmujących się osobami starszymi. Jej zaletą jest poruszany przez autora temat, który dotychczas nie został właściwie zbadany i skłania do refleksji. Pokazuje, jak ważne jest edukowanie społeczeństwa do starości, w starości i przez starość.

Katarzyna Jagielska